

İnsan haqları və cinayət hüququ fəlsəfəsi

Dövlət quruculuğu, o cümlədən hüquq sisteminin və qanunvericilik sisteminin yenidən təşkili demokratik inkişaf yoluna qadam qoyan hər bir dövlətin qarşısında duran və onun gələcək tərəqqi yolunu müəyyənləşdirən ən mühüm vəzifələrdən biridir. Buna görə də dövlətlərin hüquqi dövlət quruculuğu vəzifəsindən başlayaraq, vətəndaş cəmiyyətinin təşəkkülünədək keçdiyi quruculuq yolu ümumi tərəqqinin tərkib hissəsidir. Bu tərəqqi eyni vaxtda cəmiyyətin sosial-iqtisadi, siyasi, elmi-mədəni və həm də hüquqi inkişaf meyilləri ilə müşayiət olunur.

Hüquq üzrə elmlər doktoru, professor Habil Qurbanov yazır: "Cəmiyyətin və dövlətin inkişafında, eləcə də dövlət quruculuğu prosesində yuxarıda göstərilən amillərlə yanaşı, hüquqi vasitələr də əhəmiyyətli rol oynayırlar. Digər tərəfdən, dinc quruculuq işlərinin normal şəraitdə gerçəkləşdirilməsi siyasi-hüquqi sabitlikdən çox asılıdır. Bu isə, öz növbəsində, cinayətkarlıq kimi sosial bir belə ilə mübarizənin daha da gücləndirilməsinə zəruri edir. Belə mübarizə prosesində ön planda duran, məhz cinayət qanunvericiliyidir. O, cinayətkarlıqla mübarizənin ən mühüm vasitəsidir".

Dövlət quruculuğu işləri hər bir ölkədə, ilk növbədə, insan hüquq və azadlıqlarının, iqtisadi fəaliyyətin, sərbəst bazar iqtisadiyyatının, mülkiyyətin ictimai qaydanın və s. təmin olunması ilə müşayiət edilə bilər. Bu ümumdövlət vəzifəsinin üzvi tərkib hissəsidir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 2.1-ci maddəsində deyilir: "Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin vəzifələri sülhü və bəşəriyyətin təhlükəsizliyini təmin etməkdən, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarını, mülkiyyəti, iqtisadi fəaliyyəti, ictimai qaydanı, ictimai təhlükəsizliyi, ətraf mühiti, Azərbaycan Respublikasının konstitusiyası quruluşunu cinayətkar qəsdlərdən qorumaqdan, habelə cinayətlərin qarşısını almaqdan ibarətdir".

İ.B.Ağayev yazır: "Azərbaycan Respublikası cinayət qanunvericiliyinin vəzifələri islahatlar dövründə, habelə dövlətin cinayət-hüquq siyasətinin dəyişməsi zamanı düzəldirilib və onlara əlavələr olunub". B.B.Malşevnin göstərdiyi kimi, cinayət-hüquq siyasəti dedikdə, rəhbərlik, idarəetmə, konkret qərarların qəbul olunması və onların reallaşdırılması səviyyəsində yerinə yetirilən dövlət fəaliyyətinin istiqaməti başa düşülür ki, bunun da əsas təyinatı cinayətkarlıqla mübarizənin vəzifələrinin, formalarının və məzmununun müəyyən edilməsindən və həyata keçirilməsindən, habelə bu mübarizənin əlverişli gerçəkləşdirilməsi və inkişafının təşkili və təmin edilməsindən ibarətdir.

Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyi cinayətkarlıqla mübarizənin avanqardı kimi, dövlətin sosial-iqtisadi və siyasi strategiyasında baş verən əsas dəyişikliklərlə sıx bağlıdır. Təməlli sosial-iqtisadi inkişaf, tədricən möhkəmlənməkdə olan siyasi sabitlik cinayət qanunvericiliyinin

belə bir şəraitə uyğunlaşmasını və onun özünütəkmilləşdirməsini təmin edir. Sosial-iqtisadi siyasət, o cümlədən ümumdövlət siyasətinin tərkib hissəsi olan cinayət-hüquq siyasəti, hər şeydən əvvəl, cinayət qanunvericiliyinin vəzifələrinin təkmilləşdirilməsinin konseptual zəminlərini hazırlayır.

Cinayətkarlıqla mübarizədə cinayət qanununun ümumi və xüsusi xəbərdar edici təsiri rolunu şifirtmək və cinayət hüququnun imkanlarına olduğundan, artıq ümid bağlamaq da düzgün olmazdı.

F.Y.Səməndərov yazır: "Cinayət qanunvericiliyinin əməllərinin kriminallığının hüdudlarının müəyyən edilməsi ilə ölkədə cinayətkarlığın vəziyyəti və dinamikası arasında, şübhəsiz, müəyyən əlaqə vardır. Lakin belə əlaqənin sosial-iqtisadi, siyasi, mənəvi-psixoloji və s. bu kimi amilləri ilə əlaqədə korrelyasiya əlaqəsini nəzərdə tutur. Deməli, bu, eyni zamanda da bir-birini tamamlayan asılılıqdır. Başqa cür ola da bilməz. Müasir dövr insanlığın tərəqqisinin elə bir mərhələsidir ki, global problemlərin həlli bir-birilə zəncirvari bağlılıqda təzahür edir. İntellektual inkişaf demokratik dövlətlərdə cinayət qanunlarının fasiləsiz və müntəzəm olaraq yenidən nəzərdən keçirilməsinə tələb edir. Bu tələbin özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır.

H.Qurbanov yazır: "Əvvəlnən, elmi-texniki tərəqqi və güclü informasiya əri müasir cinayət hüququ elminin bəzi nəzəri müddələrinin yenidən tədqiq edilməsinə zəruri edir. Bu cəhətdən cinayət məsuliyyəti və cinayət cəzasının differensiasiyası tədqiqatçıların diqqət mərkəzindədir. Yeni məqsəd, ilk növbədə daha yüngül cəzaların tətbiqi ilə bağlıdır. Bununla yanaşı, təqsirkarın məsuliyyəti də dəqiq müəyyən edilməlidir ki, təyin edilmiş cəzanın əsaslı olması öz təsdiqini tapsın.

İkincisi, zamanın irəliyə doğru inkişafı bir sıra əməllərin öz kriminallığını artıq itirdiyini sübut edir. Buna görə də, ictimai təhlükəliliyi böyük olmayan hərəkətlərin dekriminallaşdırılması, əksinə, cinayətkarlığın tamamilə yeni təzahür formalarının təşəkkülü ilə bağlı böyük ictimai təhlükəlilik yaradan hərəkətlərin tənqirə salınmadan kriminallaşdırılması vacib vəzifələrdən biri kimi qarşıda durur. Praktika göstərir ki, belə vəziyyətdən özü də cinayətkarlıqla mübarizədə, o cümlədən cinayətkarların vaxtında ifşa olunmasında və cinayətlərin

vaxtında açılmasında az rol oynamır.

Məsələnin bir cəhətini də şəxsiyyətin hansı cəmiyyətdə yaşadığı təşkil edir. Müasir insanın nə istəməsi və hansı gediş istiqamətini seçməsi bəzi problemlərin həlli üzərinə işıq salır. Ona görə də son dövrdə hüquq fəlsəfəsinin (o cümlədən, cinayət-hüquq fəlsəfəsinin) problemləri tədqiqatçıların diqqətini özünə daha yaxından cəlb etməkdədir. Bu, həm də informasiya əsrində hüququn rolunun sürətlə artması ilə bağlıdır".

Müəllifin fikrincə, əgər problemin həllinə sivil cəmiyyətlər baxımından yanaşılarsa, o vaxt nisbi qürur hissi ilə söyləmək olar ki, Azərbaycan cəmiyyəti indi dünyanın ən mədəni olan sivil cəmiyyətləri sırasındadır. Hüquqi dövlət quruculuğu və vətəndaş cəmiyyətinə qovuşma prosesinin gedişi göstərir ki, ölkədə siyasi sabitliklə yanaşı, kriminal sabitlik də (əlbəttə ki, cinayətkarlığın bəzi aspektləri, yəni daha çox təsadüf edilən cinayətlər istisna edilməklə) hökm sürür. Məsələn, Azərbaycan dünyanın çox az təsadüf olunan yeganə ölkələrindəndir ki, burada terror aktı, sülh və insanlıq əleyhinə əməllər, mütəşəkkil cinayətkarlıq və bir sıra transmilli xarakterli cinayətlər, demək olar ki, yox dərəcədədir. Bu da, ilk növbədə cəmiyyətin hüquq mədəniyyətinin yüksək dərəcədə olmasının, habelə, ümumi hüquq düşüncəsinin səviyyəsinin göstəricisidir. Deməli, əgər bu, bir tərəfdən cəmiyyət üzvləri arasında ədalət və humanizm hissələrinin güclü olması ilə bağlıdırsa, digər tərəfdən, ölkənin cinayət qanunvericiliyinin hüquq təbiətindəki ədalətdən və humanizmə irəli gələn amildir. Bu, o qədər də asan məsələ deyildir. Belə ki, cəmiyyət üzvləri arasında və eyni zamanda da, qanunvericilikdə təzahür edən sosial ədalət və humanizm hər cəmiyyətə müyəsər olmur. Məsələn, Azərbaycanda milli, yaxud dini etiqadlar zəminində cinayətlərin baş verməsi də belə ədalət və humanizmin nəticəsidir. Məhz bunun sayəsində Azərbaycan dünyanın ən öndə gedən tolerant dövlətlərindən biri kimi tanınmışdır və o, indi dünyanın, hətta inkişaf etmiş ölkələri üçün parlaq nümunədir. Deməli, sosial ədalətin, humanizmin sarsılmaz gücü özünü bu məsələdə də açıq şəkildə büruzə verir. Müasir dövrün tanınmış dövlət və hüquq nəzəriyyəçilərindən V.V.Maltsev müasir cinayət hüququnun prinsiplərini tədqiq edərkən gözlənilmədən cinayət hüququnun prinsiplərinin formalaşmasının ədalətlə qırılmaz bağlılığının sosial-fəlsəfi zəminlərini aşkar etmişdir. Şübhə yoxdur ki, cinayət hüququnda ədalət indiki qədər vacib olmamışdır. Lakin cinayət hüququnun prinsipləri də daxil olmaqla, cinayət hüququnun sosial-fəlsəfi əsaslarının öyrənilməsi bununla bitmir. Hər bir dövlətin yeni cəmiyyət quruculuğu ilə bağlı dövlət siyasəti kompleks tədbirlərin gerçəkləşdirilməsinə tələb edir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu

KİVDİF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

Cinayət qanunvericiliyinin bir sıra nəzəri-praktiki məsələlərinin nəzərdən keçirilməsinin sosial fəlsəfi aspektlərinin, xüsusən də, quruculuq illərində fəlsəfi-hüquqi müstəvi üzərinə keçirilməsi az əhəmiyyət kəsb etmir. Bunu korənə etmək, ümumiyyətlə, düzgün olmazdı. Hüquqi materiya hər şeyi birdən-birə həzm etmir. Xüsusilə də, cinayət hüququ elə bir təməlli sahədir ki, onun köklü problemlərinin həllini həmişə kompleks şəkildə yanaşmışdır. Belə ki, cinayətkarlıqla mübarizə gedişində tək-cəmiyyət-hüquqi deyil, digər sahələrin də vasitələrindən (elmi üsullardan, metodlardan) istifadə olunur. Məsələn, sosial-iqtisadi, profilaktiki tədbirlərlə yanaşı, təşkilati tədbirlərdən də istifadə olunur. Ona görə də hüquq ədəbiyyatında belə hesab olunur ki, hər şeydən əvvəl, cinayət-hüquq fəlsəfəsinin predmetinin nədən ibarət olduğunu (onun nəyi öyrəndiyini, nəyi tədqiq etdiyini) aydınlaşdırmaq zəruridir. Bu da, ilk növbədə, ümum-nəzəri zəminlərin nəzərdən keçirilməsinə gündəliyə gətirir.

Azərbaycan Respublikasının hüquqi dövlət yaratmaq və vətəndaş cəmiyyəti formalaşdırmağa doğru istiqamət almış quruculuq işləri hazırda yüksək iqtisadi tərəqqi göstəriciləri ilə müşayiət olunur. İqtisadiyyatın sürətli inkişafı, əhalinin sosial-maddi şəraitinin yaxşılaşması və həyat səviyyəsinin getdikcə yüksəlməsi sosial həyatın digər fəaliyyət sahələri kimi, hüquq elmi sferasının da bu istiqamətə yönəldilməsinə zəruri edir. İqtisadiyyatdan sonra, məhz hüquq elminin nəzəri-praktiki problemlərin həlli sahəsindəki uğurları quruculuq yollarını daha da hamarlaşdırmağa bilər. Təsədüfi deyil ki, güclü iqtisadiyyat həmişə güclü qanunvericiliyə ehtiyac duymuşdur. Mükəmməl qanuni tənzimləmə olmadan iqtisadiyyatın hüquqi tənzimlənməsi də qeyri-mümkündür. Bəs bu cəhətdən Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyinin üzərinə hansı vəzifələr düşə bilər? Yekun əvəzi olaraq:

1) cinayət qanunvericiliyi normalarının tədricən təkmilləşdirilməsi zəminində cinayət məsuliyyəti və cinayət cəzasının differensiasiyası, yeni cəzaların yumşaldılması ilə yanaşı, bəzi böyük ictimai təhlükəli əməllərə görə normaların sanksiyalarının törədilmiş cinayətlərin ağırlıq dərəcəsinə müvafiq surətdə ağırlaşdırılması;

2) yerli şərait, milli mənəvi və psixoloji xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla, bəzi təhlükəli hərəkətlərin kriminallaşdırılması və əksinə, ictimai təhlükəliliyini itirməkdə olan hərəkətlərin vaxtında dekriminallaşdırılması.

Vahid ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru